

Kopernikovský obrat cez feministickú teóriu práva

Berdisová, L.*

BERDISOVÁ, L.: Kopernikovský obrat cez feministickú teóriu práva. *Právny obzor*, 105, 2022, č. 5, s. 405 – 419. <https://doi.org/10.31577/pravnyobzor.2022.5.03>

Copernican turn through the feminist theory of law. The paper strives to introduce core concepts of feminism and the style of feminist thinking, perceiving and being in the world using academic literature, domestic knowledge, experience, and pop culture references. It then discusses the feminist critique of the law to show how feminist methodology/methodologies with the (quest for) vigilance, solidarity, recognition of positionality and anti-essentialism provide new perspectives, prospective Copernican turns, on the legal institutions, legal academia and the law per se. One of the prime examples nowadays topical in the Slovak Republic is the proposed redefinition of rape from violence based to consent-based. Thirdly, the paper sketches the various streams of feminist jurisprudence and how they interact.

Key words: *feminism, feminist theory of law, positionality, legal methodology*

„Ženy boli systematicky vylučované z možnosti vytvárať systémy symbolov, filozofie, vedu a právo.“

Gerda Lernerová, historička
The Creation of Patriarchy, 1987

Úvod

V jednej zo scén filmu *Pravá blodinka* profesorka Stromwellová (Holland Taylorová) sugestívne zisťuje autorstvo výroku o práve.¹ Na tabuľu napíše: *The law is reason free from passion*. Prihlási sa jediný študent a za autora označí Aristotela. Na správnosť odpovede je na naliehanie profesorky ochotný staviť svoj život, život spolužiaka však už zrejme nie. Váha. Profesorka mu odporučí, aby si bol nabudúce úplne istý, lebo „právo necháva veľa priestoru interpretácii, ale málo pochybnostiam.“

To, čo nasleduje, je však plné vášne, priam žiadostivosti (ak použijeme slovenský preklad Aristotelovej *Politiky*).² Na pointu prípadu Gordon v. Steel sa totiž Stromwello-

* Mgr. Lucia Berdisová, PhD., LL.M., Ústav štátu a práva SAV, v. v. i., Bratislava.

** Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 2/0080/21 Vplyv „kopernikovských obratov“ vo filozofii na zmeny právnych paradigiem. Text vychádza aj z prednášky pre študentov a študentky Trnavskej univerzity v Trnave, Právnickej fakulty. Za jej pripomienkovanie ďakujem Michalovi Horskému

¹ Legally Blond, USA, 2001, od 0:25:00.

² ARISTOTELES. *Politika*. Bratislava: Kalligram, 2009. „Vraj je teda žiaducejšie, aby vládol skôr zákon, než nejaký jednotlivec z občanov (...). (...) Zákon bude teda primeraným spôsobom vychovávať a úradníkov zaväzovať, aby o všetkom rozhodovali a všetko spravovali tak spravodlivo, ako je to len možné. (...) Kto teda žiada, aby vládol zákon, akoby žiadal, aby vládol len boh a rozum. Kto však žiada, aby vládol človek, pridáva ešte zvieru; lebo žiadostivosť je niečo také a hnev pomiatne úradníkov aj najlepších mužov. Preto zákon je rozum bez žiadostivosti.“ S. 134.

vá úmyselne opýta Elle Woodsovej. Tá totiž už vizuálne, napríklad perom s ružovým boa, vytŕča z davu. Elle o zadaní nevie, a teda nie je pripravená. Stromwellová je mierne šokovaná (trochu aj nie je, keďže si Elle vyhládla aj ako obeť). Elle následne zámerne „potopí“ aj ďalšia žena – spolužiačka. Podporí totiž Stromwellovej návrh na Ellino vyľúčenie z hodiny. Až neskôr sa dozvieme, že ide o snúbenicu Ellinho expriateľa.

Zo solidarity žien môžeme mať po tejto scéne zvláštne pocity. Dojem sa neskôr vylepší. Tiež však začneme tušiť, že zákon ako pravidlo, či širšie ako právo, nie je len rozumom, ale aj vášňou. Tá je na pozadí tvorby pravidla, interpretácie pravidla i pri jeho vymáhaní. A prítomná je aj pri ich výučbe. A nie je to tak napokon vôbec zlé, skôr nevyhnutné³. Následne, cez toto poznanie môžeme začať vnímať subjektivitu práva, a od toho je už len krôčik k rozpoznaní dôležitosti našej situovanosti pri tvorbe a šírení (nášho) poznania. Ako moja identita súvisí s mojimi predstavami o svete, o druhých ľuďoch, o práve a jeho funkcii? Ako súvisí s tým, koho pokladám za vhodného študenta alebo študentku práva? Za dobrého učiteľa alebo učiteľku? Za správneho vedca alebo vedkyňu? Ako identita kantorky, člena vlády, poslankyne, sudcu, policajtky ovplyvňuje to, čo s právom takpovediac robia – ako ho učia, píšú, aplikujú a vymáhajú? Čo vlastne z „miesta, kde sedia“ sú schopné vidieť (a ako) a rozpoznať, a čo nie? Čie poznanie je preferované?

Tu sa už vlastne pýtame spôsobom, ktorým nás pobáda (aj) feministická teória práva. Môžeme už intuitívne pracovať s pojmom pozicionalita, ku ktorému sa ešte vrátíme. Na tomto mieste je však dobré zdôrazniť, že pracovať so svojou pozicionalitou, urobiť ju transparentnou, je zložitejšie, nech sa môže javiť.

Ak Kantov Kopernikovský obrat z *Kritiky čistého rozumu* spočíva v prenesení váhy z objektu na subjekt, keď subjekt určuje poznávaný objekt ako jav (*vec o sebe* nie je subjektu dostupná), a to preto, aby mohlo byť vysvetlené apriórne vedenie (transcendentálne poznanie zameriavajúce sa na spôsob poznávania predmetov, nie na poznanie predmetov),⁴ potom feministická teória práva v istom zmysle obdobne spočíva v prenesení váhy, v zmene pohľadu, v rozhybaní statického, v uvedomení si zdrojov nášho poznávania, a teda aj v novej metodológii.⁵ Umožňuje nám vidieť a počuť to, čo sme predtým nevideli a nepočuli.⁶ Vo finále však, na rozdiel od Kopernikovho a Kantovho snaženia,

³ K právu a vášni pozri napríklad ŠKOP, M. *Právo a vášeň. Jazyk, príbeh, interpretace*. Brno : Masarykova univerzita, 2011, s. 9 a nasl.

⁴ Porovnaj napríklad WUERTH, J. (ed.) *The Cambridge Kant Lexicon*. Cambridge : CUP, 2020, s. 125 a nasl.

⁵ O kopernikovskom obrate vo vedomí a poznaní v kontexte feminizmu píše napokon aj historička Gerda Lernerová, ktorej citát rámcuje tento článok. Už v osemdesiatych rokoch sa pýta, ako by vyzerali Dejiny (s veľkým D), ak by ich písali aj ženy, ak by v nich vystupovali aj ženy, ak by ženám bolo umožnené zadefinovať a interpretovať svoje úlohy a postavenie, písať svoj vlastný príbeh. Podľa jej slov, pracujúc zrejme úmyselne s kantovským obrazom neba nad nami (a morálneho zákona v nás), odpovedá, že by nenastal žiaden chaos. Jednoducho by sme sa len ocitli pod holým nebom, spolu ženy a muži. A sledovali by sme, ako sa to nebo mení, ako vychádzajú hviezdy, ako okolo nás krúži mesiac a opisovali by sme dianie na Zemi hlasmi mužov aj hlasmi žien. Mierou všetkých vecí nie je muž, ale muži a ženy. Oni sú v istom zmysle stredom sveta. Tento vhlad by bol podľa Lernerovej prirovnateľný ku Kopernikovmu objavu, že stredom vesmíru nie je Zem. LERNER, G. *The Creation of Patriarchy*. New York, Oxford : OUP, 1987, s. 13.

⁶ Nie je náhodou, že feministické texty pracujú aj s obrazom Trójskej kňažky a vedmy Kasandry, ktorej proroctvám napokon nikto neveril. Pozri napr. LESSER, E. *Cassandra Speaks: When women are storytellers*,

nemá v zásade len deskriptívne ambície. Iste, dalo by sa oponovať, že Kopernikove aj Kantove „objavy“ mali napokon silný normatívny efekt, lebo vidieť seba a svet inak, znamená inak konať.⁷ Feministická teória práva však už vo svojom jadre okrem lepšieho popisu práva a spoločnosti aspiruje na zmenu práva a zmenu spoločnosti. Iste, aj feministických teórií práva je viac, tak ako je viac feminizmov, ale snaha hýbať pomermi aj cez lepšie poznávanie (podmienok poznania, dodal by Kant), je v nich silno prítomná.

Tento text má skromné a ambiciózne aspirácie zároveň. Chce ponúknuť úvod do feministickej teórie práva, predstaviť jej nosné koncepty, a to aj na pozadí slovenského právneho poriadku. Nechce však karikovať, či byť povrchný. Nechce unaviť. Chce byť viac ako prehľadom literatúry o feminizmoch a chce byť čitateľsky príjemný, zrozumiteľný a posilňujúci. Typovo by takýto text ideálne písal človek s početnými skúsenosťami v oblasti práva a feministických štúdií. Naše prostredie však dané spojenie identít – zdá sa – nateraz nie veľmi ponúka, priestor je teda otvorenejší, a to aj mocensky. To je napokon dobre.

Článok je rozdelený na tri časti. Prvá sa zameriava na krátke vymedzenie feminizmu a na jeho vlny, i keď triedenie do vln je z rozumných dôvodov spochybňované. Druhá časť pojednáva o feministickej kritike práva a jej kategorizácii. Tretia časť sa už priamo venuje feministickej teórii práva, resp. feministickej jurisprudencii. Celkovo ostríme najmä na nové pohľady – obraty, ktoré do spôsobov rozmýšľania o práve prináša feminizmus. Text bude ešte raz prestrihnutý scénou z filmu *Pravá blondínka*.

1. Feminizmy

Použiť slovo „feminizmus“ a prihlásiť sa k identite feministky alebo feministu znamená prevziať pojmový batoh, ktorého obsah je dynamický a zápasí sa oň. Citlivá akademická povaha má tendenciu pristúpiť k množstvu vedeckej a odbornej literatúry v danej oblasti až s bázňou a chvením, o to viac, ak ide v podstate o existenciálnu tému, ktorej množstvo žien a aj mužov venovalo kvantum úsilia. Komplikovanosť diskurzu však možno sčasti obísť zameraním na nosné diela feministického myslenia a sledovaním toho, čo feminizmus *znamenal pre* ich autorky a autorov. Napokon, možno jednou z dobrých charakteristík feministického myslenia je, že sa – podobne ako myslenie postmoderné – vyhýba univerzálnej definícii, ktorá by ho zmrazila. A že uznáva subjektivitu a zároveň spochybňuje hierarchiu poznania, aj toho vedeckého. Rozoznáva, že poznávanie nie je neutrálne, a tak ani poznanie nie je neutrálne. V istom zmysle je preto prakticky najužitočnejšie pýtať sa, čo znamená feminizmus pre mňa, a otvoriť sa odpovediam ľudí s iným poznaním o feminizme.

Hoci je tak rešpekt k vymedzovaniu feminizmu a feministickej identity namieste, tiež to neznamená, že nemajú žiaden bezpečný obsah – že neexistuje aspoň niekoľko *centrál-the human story changes*. New York : Harper Wave, 2020; alebo aj novú skladbu skupiny Florence + the Machine *Cassandra* (album *Dance Fever*, 2022).

⁷ David Walsh podrobne ukazuje, ako sa Kantov kopernikovský obrat stáva vo finále existenciálnym obratom, nielen epistemologickým obratom. Pozri WALSH, D. Kant's "Copernican Revolution" as Existential. In WALSH, D. *The Modern Philosophical Revolution*. Cambridge : CUP, 2008, s. 27 a nasl.

nych téz, ktoré súčasťou daného pojmového batôžka sú. Potom presvedčenia s nimi nekompatibilné vylučujú možnosť rozumne sa k feminizmu hlásiť.

Popri dynamike okolo pojmu feminizmu, ktorú môžeme sledovať aj z pohľadu času (*Čo to znamenalo byť feministkou pred päťdesiatimi rokmi a čo teraz?*) aj z pohľadu priestoru (*Čo to znamená byť feministkou vo Veľkej Británii? A čo v Poľsku? V Brazílii? V Nigérii? V Afganistane?*)⁸ tak môžeme identifikovať akési jadro pojmu feminizmu alebo, možno ešte priliehavejšie, môžeme použiť Wittgensteinove pripomienky k jazyku a nemusíme hovoriť o jadre pojmov ako totožných tézach, ale napríklad o použitíach konceptov, ktoré sa na seba podobajú ako členovia a členky rodiny.⁹

Napokon, feministky a feministi sa na svet a na seba pozerajú viac z pozície otázok, než z pozície odpovedí. Zneisťujú, a to vo viacerých zmysloch slova. Neistota sa však nevyučuje s radikálnosťou.

Ak je feminizmus dynamickým pojmom a zahŕňa celé spektrum kultúr, na ktorých platforme môže pracovať, pluralitu cieľov, prístupov k ich dosahovaniu, pluralitu feministických identít, a teda je viac feminizmami než feminizmom, vnútorné pnutia v istom zmysle znemožňujú snahu definíciou ho zmraziť. Presne a výstižne zadefinovateľný feminizmus by nebol feminizmom. Pre jeho rozvoj je však kľúčové zastabilizovať nejakú časť používanej terminológie.

Jeden z prvých komplexných domácich projektov feministiek a feministov, ktorý sa o dané snažil, vznikol pred dvadsiatimi rokmi ako *Glosár rodovej terminológie*.¹⁰ Feminizmus je v ňom definovaný ako politické hnutie, aj ako teória. Ako hnutie predpokladá a ako politický subjekt vytvára ženy, pričom „[p]roblém, ktorým sa zaoberá (...), možno formulovať ako podriadenie a objektivizácia žien prostredníctvom rodových vzťahov alebo nerovné postavenie žien a mužov“.¹¹ Ako teória je zas „systémom pojmov, tvrdení, analytických prístupov, ktoré si nárokujú na opis a vysvetlenie toho, ako rod v úlohe zásadného organizačného princípu sociálneho života spoluformuje život ľudí, žien i mužov, keď rodovo určeným bytostiam prideluje nielen osobné identity, ale predovšetkým rôznu moc v spoločnosti.“¹² Pojem rodu slovník vymedzuje cez koncept sociálneho pohlavia ako „naučený, kultúrne akceptovaný a predpisovaný spôsob správania a vystupovania žien a mužov, ako aj toho, ako sa majú celkove prejavovať“, pričom „sa historicky mení a má rôzne podoby“. Potom „[j]e to sociálne utváraná kategória, ktorá vzniká v kontexte určitej sociálnej, kultúrnej a ekonomickej štruktúry. (...) Vymedzuje odlišné postavenie žien a mužov v sociálnych a mocenských vzťahoch, ktoré nie sú dôsledkom biologických, fyziologicko-anatomických odlišností. Rod je sociálnou konštrukciou, ku ktorej sa viažu

⁸ Tu je tiež potrebné rozoznať, že aj z jednotlivých dôb aj z jednotlivých priestorov sa k nám dostanú len útržky hlasov, a to takých, ktoré mali napokon nejaký, často ťažko vybojovaný prístup k prostriedkom komunikácie, ktoré ich hlasy uchovali a šírili. A zároveň rozprávajú alebo rozprávali jazykom (či boli do takeho jazyka preložené), v ktorom ich odkaz my dokážeme zachytiť.

⁹ Pozri rodinné podobnosti vo WITTGENSTEIN, L. *Filozofické skúmania*. Bratislava : Pravda, 1979, § 65 až 67, s. 55 – 56.

¹⁰ Dostupné na: <http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?ami=1&smi=1> [2. október 2021].

¹¹ Dostupné na: <http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1<r=f&vid=114> [2. október 2021].

¹² Tamže.

*prpisované alebo očakávané sociálne roly, správanie, ale aj predsudky, stereotypy, hodnotenia a sebahodnotenia, predstavy o tom, čo je a čo nie je pre ženu alebo muža správne a vhodné.*¹³

Feminizmus môžeme skúsiť vymedziť aj inak, možno elegantnejšie, hoci, samozrejme, skratkovito. Ostaňme ešte v našom prostredí. Pre spisovateľku a novinárku Zuzanu Kepplovú je feminizmom „aktívny nesúhlas s upieraním ľudských schopností u žien“.¹⁴ Parametre tu teda sú (i) aktivita za strany feministky alebo feministu (aktívny nesúhlas), teda vymedzovanie sa proti (nesúhlas), (ii) stotožneniu ľudstva a mužstva (upieranie ľudských schopností u žien). Ak domýšľame, žena je pri stotožnení ľudstva s mužstvom, kde muž je modelom, normou, tou inou. Je ne-mužom, ne-človekom.

Keď Barbara Havelková skúmala, ako feminizmus vníma jej domáce prostredie vrátane spoluautoriek a spoluautorov práce *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?*, provokatívne a hravo za normu v texte svojej kapitoly pasuje ženu – používa generické femininum. Na svojej vzorke vystopuje, že pre vymedzenie feminizmu sú spoločné prvky (i) identifikovaného znevýhodnenia alebo podriadenosti žien, (ii) ktoré nie sú legitímne odôvodniteľné a ako také sú nespravodlivé a (iii) preto je potrebné aktívne niečo so situáciou robiť.¹⁵

Prvok útlaku a podriadenosti je prítomný v mnohých vymedzeniach feminizmu ako diagnostiky spoločnosti. Americká feministická a právnická ikona, nedávno zosnulá sudkyňa Najvyššieho súdu USA Ruth Baderová Ginsburgová napríklad preslávila myšlienku Sarah Grimkéovej, aktivistky za zrušenie otroctva a za rovnoprávnosť žien z 19. storočia¹⁶: „*Nežiadam pre ženy žiadne privilégiá, žiadam len, aby nám muži prestali stáť na krku.*“¹⁷ To, že je prisudzovaný Ginsburgovej, akoby vznikol práve teraz, nie v prvej polovici devätnásteho storočia, je zaujímavou vizitkou feministických snažení. Akcent na rovnosť a oslobodenie ako opak útlaku, sa v tomto výroku stane ešte explicitnejším, keď pripomenieme, že pôvod slova sloboda (nem. Freiheit) pripomína aj jej staronemecké pomenovanie – *Freihals*, voľný krk.¹⁸ Cez rovnosť vo feminizme prechádzame k slobode.

Takto sa dostávame k pojmu patriarchát, okolo ktorého sa často kráča po špičkách podobne ako okolo pojmu feminizmu. Tak ako je v istých kruhoch diskvalifikujúce označiť sa za feministu/tku, za príliš prísne sa pokladá diagnostikovanie (našej) spoločnosti ako patriarchálnej. Prítom patriarchát vo svojej podstate znamená, že muži a mužskosť majú v danej spoločnosti neférové privilegované postavenie oproti ženám a žen-

¹³ Dostupné na: <http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1<r=r&vid=173> [2. október 2021].

¹⁴ Zuzana Kepplová, rozhovor zo dňa 10. októbra 2021.

¹⁵ HAVELKOVÁ, B. Feminismus, gender a právo. In ŠIMÁČKOVÁ, K., HAVELKOVÁ, B., ŠPONDROVÁ, P. (eds.) *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* Praha : Wolters Kluwer, 2020, s. 43.

¹⁶ Pozri dostupné na: <https://edition.cnn.com/2018/09/01/opinions/ruth-bader-ginsburg-rbg-and-grimke-sisters-louise-knight/index.html> [10. október 2021].

¹⁷ Ginsburgová použila tento upravený citát od Grimkéovej nielen na vypočutí v senátnej komisii pri uchádzaní sa funkciu sudkyne Najvyššieho súdu USA, ale už aj v prípade *Frontiero v. Richardson* (1973), ktorý zastupovala. DE HART, J. S. *Ruth Bader Ginsburg: A Life*. New York : Alfred A. Knopf, 2018, s. 205.

¹⁸ BUBER, M. *Řeči o výchově*. Praha : Vyšehrad, 2017, s. 26.

skosti. Vlastnosti, ktoré sa pokladajú za mužské, sa považujú za hodnotnejšie, než vlastnosti pokladané za ženské. Mužské vlastnosti a mužskosť sa pokladajú v istom zmysle aj za normu, ako už bolo skôr naznačené (hoci je to skryté), teda za niečo, na čo máme ašpirovať.

Mužskosť sa v zmysle normy tak považuje za akési objektívne meradlo – muž je v patriarchálnej spoločnosti štandardným metrom z Paríža, mierkou ostatných vecí. Feminizmus je potom hnutie alebo séria hnutí, ktoré sa snažia práve o zvrátenie neférovej dominancie mužov nad ženami. V širšom zmysle, ak ide o zvrátenie patriarchátu, ide o aj zvrátenie patriarchálnych praktík, medzi ktoré patrí aj devastačný vzťah k prírode. Takto sa ako jeden z feminizmov formuje ekofeminizmus.

Slovo feminizmus, nielen u nás, ale aj v ostatných krajinách, často nesie negatívne konotácie. Mnohí ľudia sa priznávajú k nosným feministickým ideálom – k ašpirácii na rovnosť medzi mužmi a ženami,¹⁹ ale nechcú na seba prebrať pojmoslovie feminizmu. Navyše, toto pojmoslovie má západnú históriu a beží v mnohom na platforme nie úplne otvorenej rasovej, etnickej a sociálnej rovnosti. Aj západný feminizmus so svojimi vlnami, ktorými napokon neprešiel v jednom čase ani celý globálny zápas, je tak postavený iba na parciálnom poznaní. Ženská skúsenosť a feministická skúsenosť žien napríklad v Afganistane, Juhoafrickej republike či v Číne totiž môže byť úplne iná, ako tá naša. Západný feminizmus nie je reflexiou (celej) ženskej skúsenosti.

Moslimský feminizmus, napríklad, premýšľa o špecifických spôsoboch útlaku žien v žitých tradíciách a formách islamu alebo skôr islamov a o tom, ako texty Koránu tento útlak zdrojujú a podporujú.²⁰ Snaží sa byť tak aj citlivý na vzťah žien a mužov k viere a môže preto okrem iného prichádzať k iným postojom k praktikám, ktoré by boli západnými feminizmami odsúdené. Príkladom tu hádam môže byť nosenie hidžábu či rôzne spôsoby zahaľovania ramien, tváre a rúk, ktoré sú západným pohľadom vnímané takmer univerzálne ako symbol útlaku moslimských žien. Tak napokon bola naformulovaná aj správa francúzskej parlamentnej komisie o zahaľovaní tváre, ktorá sa stala pôdorysom francúzskej právnej úpravy napadnutej na Európskom súde pre ľudské práva.²¹ Svedectvo sťažovateľky z daného prípadu, pani S.A.S, ktorá poukazovala na to, že nikáb a burku chce nosiť ako veriacia moslimka aj na verejnosti v situáciách, ktoré sama slobodne uzná za

¹⁹ Bell Hooksová by poznamenala, že prihlásenie sa k ašpiráciám nestačí, keďže feminizmus je istá aktivita vrátane práce na uvedomovaní a odstraňovaní vlastného internalizovaného sexismu. HOOKS, B. *Feminizmus do vrecka. O zanietných politikách*. Bratislava: Aspekt, 2013, s. 28.a nasl.

²⁰ Porovnaj napríklad DE SONDY, A. *Feminists' Nonothering Hermeneutics*. In DE SONDY, A. *The Criticism of Islamic Masculinities*. Londýn: Bloomsbury, 2015. De Sondy na pozadí diskusie o islamských maskulinitách ukazuje, ako sa moslimský feminizmus vysporiadaval s patriarchátom cez odmietnutie binarít vo viacerých formách, napríklad aj cez to, že je možné byť pro-rodinná a zároveň podporovať agenciu žien a zároveň cítiť podriadenosť Bohu ako podstatný princíp Islamu. Cez nové interpretácie textu Koránu časť moslimských feministiek nachádza slobodu, agenciu a rovný a rodovo nemocenský spôsob vzťahovania sa ku komunitе práve v Koráne. De Sondy sumarizuje: „Konštrukcie „muž“, „Boh“, „žena“ a „Západ“ musia byť založené na inakosti [orig. othering]. V skutočnosti, preorientovanie moslimského života na podriadenosť alebo poddanie sa [orig. surrender] (...) by ocenilo (...) ľudský stav, ktorý zrovnoprávňuje rody a aktivuje vnútornú hodnotu rozmanitosti v interpretácii.“ (s. 90).

²¹ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva S. A. S. proti Francúzsku, sťažnosť č. 43835/11, rozhodnutie Veľkej komory z 1. júla 2014, bod 15.

vhodné,²² máme v našom prostredí tendenciu interpretovať ako nerozpoznanie útlaku od utláčaného, teda ako nerozpoznanú neslobodu. Jedna z najznámejších moslimských feministiek, dcéra metodistického farára, afro-americká akademička Amina Wadudová, opisuje svoju skúsenosť s nosením hidžábu a iných typicky moslimských odevov v akademickom prostredí. Poukazuje na istý tlak na neutralitu pri výučbe islamských štúdií v USA. Bud' máte byť nemoslim/ka alebo sa ako moslim/ka nemáte prezentovať.²³ Snaží sa ukázať, že hoci sama interpretuje Korán tak, že len odporúča zahaľovanie, z vonkajšieho pohľadu, bez počúvania hlasov moslimských žien „hidžáb z donútenia a hidžáb zo slobodnej vôle vyzerajú rovnako“, „hidžáb útlaku a hidžáb oslobodenia vyzerajú rovnako“, „hidžáb na oklamanie a hidžáb ako výraz integrity vyzerajú rovnako“.²⁴

A ešte pojmová poznámka k feminizmu a islamu. Sama Wadudová má problém označiť sa za feministku. Hovorí o sebe radšej ako o pro-veriacej a pro-feministickej moslimskej žene stavajúcej na tom, že Allah neutláča.²⁵ Uznáva teda, že iniciatíva na pohyb v moslimských hnutiach za rovné postavenie žien prišla zo Západu, vývoj hnutí však bol následne rôzny, a ten v moslimských krajinách sa snaží stavať na hodnotách pôvodných pre islam.²⁶

Legendárna je aj kritika západného bieleho feminizmu strednej triedy v druhej vlne od Afroameričanky Bell Hooksovej. Tá poukazuje na zmeny vo feministickom hnutí a na opustenie ideálu spolupatričnosti a sesterstva žien a privlastnenie si hnutia bielymi ženami. Biely feminizmus sa stal vzorovým feminizmom a na farebné ženy sa pozeralo zvrchu ako na tie, ktoré potrebujú pomoc. Farebné ženy a ich feminizmus boli oneskorené. Hooksová tento prístup nazýva neokoloniálnym paternalizmom.²⁷

Farebný feminizmus programovo kritizuje napojenie bieleho feminizmu na kolonizáciu a jeho ďalšiu produkciu. Podľa Akwudo Emejulu je „feminizmus implikovaný v kolonizácii, a to cez vylučujúce systémy myslenia ako logika, racionalita a modernita, ktoré vytvárajú ideu Európy“.²⁸ Preto snaha bielych žien byť uznané a prijaté do patriarchálnych európskych priestorov vyžaduje vytvorenie niekoho iného, kto do nich nepatrí. Lebo nie je dostatočne logický, racionálny a je spiatočnícky. Inak by bola narušená homogenita údajných ženských záujmov a cieľov. Vylúčenými, inými, sa stávajú farebné ženy.²⁹

1.1 Vlny (západného) feminizmu

Na tomto mieste popíšeme aspoň v skratke vlny feminizmu, ktoré sú, ako už bolo spomenuté, v podstate západným vlnami. Pôjde nám o identifikovanie tém a snažení

²² Tamže, bod 11 a 12.

²³ WADUD, A. *Inside the Gender Jihad: Women's Reform in Islam*. Oxford : Oneworld, 2008, s. 61 a nasl., s. 176.

²⁴ Tamže, s. 219, pôvodné kurzívy boli odstránené.

²⁵ Tamže, s. 4.

²⁶ Tamže, s. 8, s. 110 a nasl.

²⁷ HOOKS, B. *Feminizmus do vrečka. O zanietných politikách*. s. 72 a nasl.

²⁸ EMEJULU, A. *Beyond feminism's white gaze*. Marec 2016. [20. október 2021]. Dostupné na: <<https://archive.discoverysociety.org/2016/03/01/beyond-feminisms-white-gaze-black-feminism-womanism-and-the-politics-of-women-of-colour-in-europe/>>.

²⁹ Tamže.

s cieľom odstrániť neférovú dominanciu maskulinity, ktorá vo finále utláča všetkých, nielen ženy, ale aj mužov a osoby, ktoré sa rodovo orientujú nebinárne.

Prvá vlna feminizmu je registrovaná približne od konca 18. storočia do roku 1930 a je spojená aj s osvietenstvom.³⁰ Snaha feministiek sa zamerala na zmenu práva, najmä na získanie základných práv. Predovšetkým išlo o právo voliť, právo na rovnaký prístup k vzdelaniu či právo mať rovnaký majetok ako muži. Metódou bol tlak na zmenu práva, za ktorým vždy stáli konkrétni ľudia a iní konkrétni ľudia tvorili opozíciu. V ústave prvej Československej republiky boli klauzula rovnosti a teda odstránenie privilégií pohlavia, rodu a majetku a právo voliť, tak ako iné práva, oponované napríklad aj známym právnym teoretikom Františkom Weyrom.³¹ Napriek tomu, že zmena pomerov spočívala v práci mnohých žien v ženskom hnutí (v ostatnom čase sme znovuobjavili najmä Františku Plamínkovú) nebolo v našom prostredí potrebné pre volebné právo obetovať toľko, ako v zahraničných hnutiach sufražetiek.³²

Zo žien rozkročených medzi vlnami spomeňme aj Virginii Woolfovú. V hnutí legendárnej eseje *Vlastná izba* premýšľa okrem vylúčenia žien z akadémie aj nad osudom šikovnej fiktívnej Shakespeareovej sestry Judith. Zamýšľa sa nad tým, pre aké prekážky by sa, na rozdiel od svojho brata, nestala spisovateľkou. Chýbal by jej najmä čas osamote, príjem, aby si nemusela zabezpečovať obživu prácou a bola nezávislá, a vlastná izba s kľúčom, ktorá by vytvorila priestor, nielen fyzický, na sebarealizáciu.³³ Nadčasovosť Woolfovej zamyslenia a stále prítomné súperenie s rovnakými prekážkami avizovali aj ženy v druhej vlne feminizmu. Sylvia Plathová sa napokon tiež posťažovala, ako ju v písaní brzdí starostlivosť o domácnosť. Aj jej manžel, spisovateľ Ted Hughes, benefitujúci z Plathovej starostlivosti, rozpoznal, že prielom v jej písaní prišiel vtedy, keď starostlivosť o chod domácnosti nebola na nej.³⁴

Druhá vlna feminizmu sa zvykne datovať od prvej tretiny polovice 80.-tych rokov minulého storočia. Snažením už nie je zmeniť právo, lebo ani zmena práva nestačí. Zmeniť je potrebné spoločenské prostredie, štýly nášho myslenia, aj spôsob, akým sa vzťahujeme k sebe a iným. Právo je totiž len jedným z normatívnych systémov spoločnosti. Rovnoprávnosť v práve nestačí. Naopak, niekedy môže priniesť faktickú nerovnosť.

V druhej vlne sa tak už ako nosné piliere vyskytujú témy relevantné pre ženy cez ich súvislosť s reguláciou ženského tela, sexuality, reprodukcie či vzhľadu. Témou sa tak stávajú aj umelé ukončenie tehotenstva, prístup k antikoncepcii či možnosť vykonávať

³⁰ K periodizácii vln a ich popisu bližšie pozri napr. HAVELKOVÁ, H. První a druhá vlna feminizmu: podobnosti a rozdíly. In kol. aut. *Abc feminizmu*. Brno : Nesehnutí, 2004, s. 169 a nasl.

³¹ Weyr bol skeptický k zmysluplnosti zakotvovanie základných práv do ústavy. Pozri ŠEJVL, M. Základní práva očima československé meziváleční právní vědy. In *Právník*. 2018, č. 12, s. 977 – 1003.

³² Suфраžetky v USA dali vláde hladovkou aj vo väzení podľa ich slov štyri alternatívy: 1. prepustenie, 2. páchanie násilia na ich telách, 3. spôsobenie smrti od hladu alebo 4. „a toto je najlepšia a jediná rozumná alternatíva, dať ženám volebné právo.“ Často boli napokon nasilu kŕmené. LEWIS, H. *Problémové ženy: Dejiny feminizmu v 11 bojoch*. Bratislava : N Press, 2021, s. 66.

³³ WOOLFOVÁ, V. *Vlastní pokoj*. In WOOLFOVÁ, V. *Tři guineje/Vlastní pokoj*. Praha : ONE WOMAN PRESS, 2000, s. 257 a nasl.

³⁴ CLARK, H. *Red Comet: The Short Life and Blazing Art of Sylvia Plath*. Londýn : Vintage, 2020, s. 509 a 579.

platenú prácu a získať tak, okrem iného, ekonomickú samostatnosť. Teda zatiaľ čo severoamerický feminizmus zápasí o možnosť žien z predmetní získať autonómiu a agenciu cez prácu, socialistické ženy s portrétom žeriavničky v pozadí znášajú dvojité bremeno ťažkej platenej aj neplatenej práce.³⁵ Právne zrovnoprávnenie v povinnosti pracovať tak na pozadí rodových stereotypov zaťažilo opäť ženy. Témy druhej vlny feminizmus ako reprodukčné práva sa vracajú do verejného diskurzu aj na súde vo viacerých krajinách globálneho západu napriek tomu, že sa mnohé ciele javili ako vybojované.³⁶

Ďalšie témy, ktoré prináša druhá vlna feminizmu, sú otázky znásilnenia, domáceho násillia, tzv. rodovo podmieneného násillia a témy podpory pri starostlivosti o deti. Patriarchát je, ak ho skonstrastujeme na pozadí druhej vlny, postavený na tom, že dianie v spoločnosti sa prispôsobuje mužským potrebám, pričom sa prehliadajú potreby ženské. Niekedy sa prehliadajú aj preto, že ženy sú povzbudzované, aby o svojich potrebách nehovorili.

Ašpirácia tretej vlny feminizmu spočívala v lepšom všímaní si tých, ktoré a ktorých sme si nevšimli a vypadli tak z feministického emancipačného príbehu. A to preto, že utláčané nie sú len ženy prostredníctvom patriarchátu. Je tu množstvo iných utláčaných skupín – rasové menšiny, sociálne slabšie a slabší, sociálne vylúčené skupiny atď. Diskusia o stratégiách feministiek a feministov pri oslabovaní patriarchátu je trvalá a niekedy pojmovo náročná. To, čo vníma časť hnutia ako krok pred, napríklad niektoré úspešné snahy dosahovania rovnosti medzi ženami a mužmi cez pripísanie rovnakých právnych benefitov (Je konkrétne odlišné zaobchádzanie odôvodnené?), pričom spomenúť sa tu dá advokátska a sudcovská činnosť Ruth Baderovej Ginsburgovej, iná časť hnutia to vníma ako pohyb do slepej uličky. Ak má totiž byť maskulinita stále normou, podľa ktorej kreslíme aj cieľ rovnosti a stáva sa referenčným bodom, ku ktorému sa majú ženy vzťahovať, aby došlo k „vyrovnaní“, potom snaha dosiahnuť rovnoprávnosť v skutočnosti nepodkopáva patriarchát. Ak je v pojme rovnosti v práve zahrnuté patriarchálne východisko, potom je právna rovnosť len limitovane spôsobilá slúžiť feministickým cieľom.³⁷

V nasledujúcej časti už pristúpime k diskusii o feministickej kritike práva.

³⁵ K tomu, ako s rodom, rodovou rovnosťou a právami žien pracovalo socialistické právo v českej časti republiky, pozri HAVELKOVÁ, B. *Gender Equality in Law: Uncovering the Legacies of Czech State Socialism*. Oxford : Hart Publishing, 2017. Havelková napríklad ukazuje, že starostlivosť štátu o práva žien bola skôr inštrumentálna a slúžila ochrane rodinnej štruktúry.

³⁶ Porovnaj napríklad USA a *Roe v. Wade*, 410 U. S. 113 (1973) prejednaný v *Dobbs v. Jackson Women’s Health Organization*, 597 U. S. (2022) alebo situáciu v Poľsku po rozhodnutí Ústavného tribunálu o neústavnosti ukončenia tehotenstva z dôvodu genetickej vady plodu. Rodak a Kabus si všímajú aj vizualitu protestov a v slogane na plagáte zobrazené prekvapenie feministky zo štvrtej vlny, že ešte stále musí protestovať za tie isté veci, za ktoré sa bojovalo vo vlne druhej („*I can’t believe I still have to protest this shit.*“). RODAK, L., KABUS N. Revolution is woman. The case of Poland. 4. November 2020; dostupné na: <https://studquestio-necriminala.wordpress.com/2020/11/04/revolution-is-woman-the-case-of-poland/> [13. august 2022]. Pozri aj PERONI, C., RODAK, L. Introduction. The fourth wave of feminism: From social networking and self-determination to sisterhood”, *Oñati Socio-Legal Series*, 2020, 10(1S), s. 1–9.; dostupné na: <https://opo.iisj.net/index.php/osls/article/view/1319> [13. august 2022].

³⁷ Porovnaj aj Špondrovej konštatovanie, že v tretej vlne feminizmu prichádza skepsa ohľadom práva ako nástroja zrovnoprávnenia. ŠPONDROVÁ, P. Čí je právo? Tri vlny feminizmu a tri dimenze feministické kritiky práva. In ŠIMÁČKOVÁ, K., HAVELKOVÁ, B., ŠPONDROVÁ, P. (eds.) *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* Praha : Wolters Kluwer, 2020, s. 27.

2. Feministická kritika práva

Kľúčovou metódou feministickej právnej teórie je upriamovanie pozornosti na to, čo sa deje. Ide o akési zvyšovanie povedomia o rozdieloch. Metódou je teda všímavosť (angl. vigilance).³⁸ V istom zmysle teda feministická kritika práva pripomína Wittgensteinovu filozofickú metódu, v zmysle ktorej „[f]ilozofická práca je vlastne - rovnako ako všestranná práca architekta - skôr prácou na sebe. Na vlastnom názore. Na tom, ako človek vidí veci. (A čo od nich žiada).“³⁹

Jedno z „všimání si“ je podmienené otázkou, kto tu chýba. Napríklad, keď sa rozhoduje o životoch ľudí – pri normotvorbe či pri vymáhaní práva. Feministickej kritike práva tak ide jednak o kritiku existujúceho pozitívneho práva a predstáv za ním. Právo je totiž ako spoločenská a antropologická praktika podmienené istou predstavou o človeku. Ten kto normuje, má aspoň nevyslovený obraz toho, koho a prečo reguluje. Až následne volí prostriedok regulácie. Predtým ako sa pýtame, ako chceme žiť spolu, musíme mať nejaký koncept „my“, kto „má žiť spolu“. Kto je teda tým „my“ v práve? Na koho sa zabudlo? Kto je neviditeľný/á? Na akej predstave je konštruovaná konkrétna právna norma?

Príkladom predmetu feministickej kritiky práva môže byť aj u nás v súčasnosti diskutovaná definícia znásilnenia.⁴⁰ Platná slovenská právna úprava ráta pri vymedzení skutkovej podstaty s násilím alebo hrozbou násilia, pričom takto násilne je možné prinútiť k súloži len ženu.⁴¹ Nie je však už táto samotná definícia založená na maskulinnej predstave sexu? Prečo len takáto praktika má byť zakázaná, resp. má byť definíciou znásilnenia? Prečo iné invazívne praktiky, ktoré zasahujú do dôstojnosti a integrity, nie sú tiež zadefinované ako znásilnenie? Prečo sa v definícii hovorí len o fyzickom násilí? Návrh redefinície tohto trestného činu predložený do medzirezortného pripomienkového konania⁴² je na jednej strane postavený na definícii založenej na súhlase (sexuálna praktika vykonaná bez súhlasu je znásilnením alebo sexuálnym násilím)⁴³ a zároveň predpokladá aj možnosť, že znásilnený môže byť aj muž. Existuje široká feministická diskusia o vhodnosti konsentu ako konceptu pre znásilnenie, neexistuje však pochybnosť, že súčasná definícia je z feministického pohľadu problematická.⁴⁴ Feministická kritika sa

³⁸ Pozri SCALES, A. C. The Emergence of Feminist Jurisprudence: An Essay. In *Yale Law Journal*. 95, s. 1373 a nasl.

³⁹ WITTGENSTEIN, L. *Rozličné poznámky*. Praha : Mladá fronta, 1993, s. 31.

⁴⁰ Po množstvo iných príkladov pozri ŠPONDROVÁ, P. Či je právo? Tři vlny feminizmu a tři dimenze feministické kritiky práva. In ŠIMÁČKOVÁ, K., HAVELKOVÁ, B., ŠPONDROVÁ, P. (eds.) *Mušské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* Praha : Wolters Kluwer, 2020, s. 29 a nasl.

⁴¹ „Kto násilím alebo hrozbou bezprostredného násilia donúti ženu k súloži alebo kto na taký čin zneužije jej bezbrannosť, potrestá sa odňatím slobody na päť rokov až desať rokov.“ (Ustanovenie § 199 ods. 1, zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon).

⁴² Pozri LP/2022/511.

⁴³ Navrhované znenie § 199 ods. 1 Trestného zákona je nasledujúce: „Kto vykoná na inej osobe bez jej súhlasu súlož alebo inú sexuálnu praktiku alebo ju bez jej súhlasu zapojí do sexuálnych praktík s treťou osobou, potrestá sa odňatím slobody na tri roky až osem rokov.“

⁴⁴ Pre feministickú kritiku definície založenej aj na súhlase pozri najmä MACKINNON, C. A. Rape Redefined. In MACKINNON, C. A. *Butterfly Politics*. Cambridge : MA : The Belknap Press of Harvard University Press, 2017, s. 285 a nasl. Pre pojednanie na pozadí českej právnej úpravy pozri ŠAFAŘÍK,

v minulosti zamerala aj na právne úpravy, ktoré nepoznali možnosť znásilnenia ženy alebo muža v manželstve. Taká právna úprava vychádzala z predpokladu, že manžel má nárok na telo „svojej“ manželky.

Feministická kritika pozitívneho práva si všíma aj to, kde právo napríklad vo svojich účinkoch zvyhodňuje mužov, resp. kde jeho účinky horšie zvládajú ženy. Jedna z analýz vplyvu predĺženia trojročnej praxe advokátskeho koncipienta na päťročnú si všímala práve tento aspekt. Identifikovala, že predĺženie praxe má disproportčne väčší vplyv na záujem mladých žien – právničiek zamestnať sa ako advokátska koncipientka a uvažovať celkovo nad kariérou v advokátskom povolani. ⁴⁵ Navonok neutrálna právna úprava tak v skutočnosti neutrálna nebola.

Nosnou metodológiou feministickej jurisprudencie je aj rozpoznanie a uznanie v úvode článku spomenutej pozicionality. Konceptuálne sa tu vychádza z toho, že každé poznanie je situované, teda si nemôže vyžadovať univerzálnu platnosť. Nie je neutrálne. Pozicionalita reflektuje skúsenosť, situovanosť a prežívanie konkrétnych ľudí. Pri uznaní a rozpoznaní sa stráca potreba privilegovať poznanie niektorých situovaností a umenšovať alebo potláčať iné. Gillian Rose však pripomína, že je potrebné už rozumieť priestorom, do ktorých sa situujeme. Zároveň, istý typ reflexie, ktorým sa má pozicionalita transparentniť, predpokladá, že vedomie, cez ktoré poznávame, je samo poznateľné a rovnako je poznateľný kontext, ktorý chceme sprehládniť. Ak ide napríklad o pozicionalitu v rámci moci a mocenských vzťahov, predpokladáme, že feministka alebo feminista jednoducho vedie, ako moc funguje, samy ju majú, a tiež poznajú aj seba aj svet okolo seba. Otázky, ktoré takéto hľadanie pozicionality musí zodpovedať, sú také ťažké a rozsiahle, že sú v podstate nezodpovedateľné. Aj po vzore iných teda Rose navrhuje opustiť „transparentnú reflexivitu“ a namiesto sprehláďovania architektúr nášho kontextu, napr. moci, sa skôr zamerať na všímanie si akýchsi medzier v daných kontextoch, cez ktoré presvitá iné poznanie. Takýto prístup vytvára aj lepšiu priestor na negociáciu poznania. Obdobne, odkazujúc na Judith Butlerovú, pripomína, že naše identity, a teda aj naša pozicionalita môžu byť vnímané ako vytvárané, konštituované tým, ako ich skúmame, hovoríme o nich, teda celkovo performujeme. ⁴⁶ Zároveň je súčasťou prehľadu o situovanosti produkcie poznania aj prehľad v metódach jeho produkcie.

Tu prestrihnime text prínosom unikátnej pozicionality a unikátneho poznania Elle z *Pravej blondínky*. Totiž, práve ony vyhrajú dôležitý súdny spor. Vo filme je tiež zaujímavé všímať si vzťahy žien, aj to, ako sa súperenie môže premeniť na solidaritu. Takže, predmetom súdneho konania je vražda staršieho bohatého muža. Z vraždy je obžalovaná jeho mladá manželka, Brook. Svedčí proti nej aj Chutney, dcéra ex-manželky, ktorá s nimi žije

R. Znásilnění: Donucení k pohlavnímu styku násilím či absence souhlasu? In ŠIMÁČKOVÁ, K., HAVELKOVÁ, B., ŠPONDROVÁ, P. (eds.) *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* Praha: Wolters Kluwer, 2020, s. 267 – 296.

⁴⁵ PORVAŽNÍK, M., MERJAVA, V. *Lesk a bieda postavenie žien v slovenskej advokácii – za čím (všetkým) hľadať ženu a za čím predĺženie koncipientskej praxe*. Dostupné na <<https://www.lexforum.sk/619>> [24. august 2022].

⁴⁶ Pozri ROSE, G. Situating knowledges: positionality, reflexivities and other tactics. In *Progress in Human Geography*, Vol. 21, No. 3, 1997, s. 306 a nasl.

v domácnosti. Podľa svedectva našla Chutney Brook stáť nad telom svojho otca. Výstrely však nepočula, keďže sa sprchovala a umývala si vlasy. A tu prichádza s otázkami Elle. Columbovsky neškodne sa pýta na priebeh dňa. Chutney sumarizuje, že jednoducho vstala, dala si latté, išla ku kaderníkovi na trvalú, vrátila sa domov a osprchovala sa. Elle následne porote vyrozpráva príbeh kamarátky, ktorá sa po trvalej zúčastnila súťaže „mokré tričko“. A účes sa jej zničil. Elle prezieravo nechá túto záhadu (aspoň pre právne osadenstvo ide o skutočnú záhadu) objasniť svedkyňi. Prebehne nasledujúci dialóg:⁴⁷

E: - Chutney, prečo sa zničili kučery Tracy Marcinovej, keď ju postriekali vodou z hadice?

Ch: - Lebo sa namočili?

E:- Presne! Lebo nie je prvým kardinálnym pravidlom udržiavania trvalej, že si nespomiete umyť vlasy najmenej 24 hodín po nej, lebo hrozí, že deaktivujete amónny tioglykolát?

Ch: - Áno?

E: - A nebol by niekto, kto mal najmenej tridsať trvalých za život, oboznámený s týmto pravidlom?

Elle vďaka svojmu poznaniu, ktorým právnická komunita opovrhne a vysmieva sa mu, dokáže, že Chutney klame o umývaní vlasov, a tak aj o vražde. Brook je uznaná za nevinnú. Ellina pozicionalita, ktorá má mnoho nami nespomenutých aspektov, z nej robí unikátnu právničku.

Vráťme sa však od filmu k textu. Ďalším smerom, ktorým sa pozerajú oči feministiek a feministov, je okrem pozitívneho práva aj interpretácia a aplikácia práva. Sledujú mechanizmy dominancie v interpretácii a aplikácii práva a vplyv na právo ako výsledok interpretácie. Napokon, konštatovanie, že právo je argumentačná praktika, že sa oň v istom zmysle zápasí, je všeobecne prijímané. Ak sa nepremietne predstava o úlohe mužov a úlohe žien do textu právneho predpisu, ešte stále sa môže stereotypné rodové rozdelenie úloh prejavovať pri interpretácii a aplikácii práva. Jeden z dobrých príkladov je prevalentné súdne zverovanie detí do osobnej starostlivosti matiek, nie otcov.⁴⁸ Muži tak majú rodovo podmienenú nižšiu šancu na zverenie dieťaťa do starostlivosti.

Feministky a feministi sa tiež pozerajú na miesta, kde právo vzniká. Ak má byť právo reprezentatívne, tak v demokratickom štáte má byť tvorené spoločnosťou – reprezentantkami a reprezentantami spoločnosti. Tí, ktorí/e právo tvoria, by mali vyzerieť podobne pestro ako spoločnosť. Tu sa teda identifikuje problém nízkeho zastúpenia žien v parlamentoch a na exekutívnych pozíciách. V podstate však aj v súdnictve. Dôvodom, prečo ženy majú mať účasť na tvorbe práva a byť prítomné v politike, nie je podľa feministickej kritiky akási ich šarmantnosť (stereotyp) alebo jemnosť (stereotyp), či zmierlivosť (stereotyp), ale to, že jednoducho tvoria relevantnú časť ľudstva. Že sú. Feminizmus napokon v mnohom stojí na antiesencializme – na postmodernej predstave stávania sa sebou a stále niekým iným (M. Foucault), teda aj stávaním sa ženou, na performácii rodu, teda na absencii niečoho jasne rodovo definujúceho. Zjednodušene, sartrovsky, existencia ženy predchádza

⁴⁷ Legally Blond, USA, 2001, od 1:21:45.

⁴⁸ ŠPONDROVÁ, P. Čí je právo? Tri vlny feminizmu a tri dimenze feministické kritiky práva. In ŠIMÁČKOVÁ, K., HAVELKOVÁ, B., ŠPONDROVÁ, P. (eds.) *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* Praha : Wolters Kluwer, 2020, s. 35.

esenciu ženy. O pojem ženy a ženskosti sa zápasí.⁴⁹ Ďalším argumentom pre účasť žien na tvorbe práva je argument špecifickej skúsenosti, ktorú majú ženy ako ženy a muži ako muži. Sociálna imaginácia žien je iná než sociálna imaginácia mužov práve aj vďaka patriarchátu. Preto sa mu dá čeliť iba spolu, ponad pohlavia a rody.

Feministická kritika práva sa zameriava aj na kritiku arciprávných konceptov ako rovnosť a spravodlivosť. Kritiku rovnosti sme už naznačili pri diskusii o snažení Ruth Baderovej Ginsburgovej. Kritiku spravodlivosti ponúka filozofia a právna filozofia dlhodobo. Feministický potenciál rôznych kritik je však rôzny. Mechaniku kopernikovského obratu však sleduje známy Rawlsov myšlienkový experiment so závojom nevedomosti, ktorý nás dostáva do originárnej pozície o umožňuje spoločenské vzťahy premyslieť z iného bodu, nanovo. Pre tento Rawlsov subverzívny potenciál ho ako príklad kritiky konceptu spravodlivosti vyberá zrejme aj Špondrová.⁵⁰

3. Feministická jurisprudencia

V poslednej časti článku krátko popíšeme rôzne koncepcie v rámci feministickej teórie práva.⁵¹ Feministická jurisprudencia sa pýta, ako právo tvorí, udržiava a posilňuje patriarchát.⁵² Hľadá tiež spôsoby, ako môže byť použitá na oslabenie a rozklad patriarchátu. Vo feministickej teórii práva teda ide o zmenu, nielen o výstižnejší popis sveta práva. Nie je deskriptívna, ide o normatívne hnutie.

Feministická jurisprudencia uznáva slogan o tom, že osobné je politické. Teda že, zjednodušene povedané, na skúsenostiach záleží. To, čo sa vytlačilo do súkromia a vyčlenilo z regulácie štátu, nie je neutrálne. Súkromné je politickým už v tom, že je reflexiou diania v spoločnosti, a dianie v spoločnosti je politické.⁵³

Feministická teória práva sa takisto pýta, kde sú ženy v jazyku práva. Z tohto pohľadu je teda zaujímavé, ako sa v jazyku práva v Anglicku zaviedlo generické maskulínium v roku 1850, a to z dôvodu, aby sa ženy stali subjektmi práva.⁵⁴ Ak však pred takmer dvesto rokmi tento ťah znížil neférovú dominanciu mužov, v súčasnosti je skôr konzervantom presvedčenia a maskulinity ako normy. Ako sa cítia muži, ktorí čítajú spomenutý Havelkovej článok s provokatívnym generickým feminínom? Ako sa majú cítiť ženy vo

⁴⁹ K esencializmu a antiesencializmu pozri ŠOLTYS, D. Medzi esencializmom a antiesencializmom vo feministickej právnej filozofii. In *Štát a právo*, 1/2022, s. 45 – 71.

⁵⁰ ŠPONDROVÁ, P. Či je právo? Tři vlny feminizmu a tři dimenze feministické kritiky práva. In ŠIMÁČKOVÁ, K., HAVELKOVÁ, B., ŠPONDROVÁ, P. (eds.) *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* Praha : Wolters Kluwer, 2020, s. 37.

⁵¹ Feministická jurisprudencia je niekedy vnímaná ako paralelná k hnutiu *Critical legal studies*, niekedy je pokladaná za jeho odnož, ktoré naštartovalo mierne skôr ako vznikla feministická právna teória. Keď hovoríme o feministickej právnej teórii, hovoríme o období 80-tych rokov. Keď hovoríme *Critical legal studies*, hovoríme skôr o období 60. rokov.

⁵² FREEMAN, M. D. A. *Lloyd's Introduction to Jurisprudence*. 7. vyd., Londýn : Sweet and Maxwell, 2001, s. 1124 a nasl.

⁵³ Tamže, s. 1130 a nasl.

⁵⁴ ŠPONDROVÁ, P. Či je právo? Tři vlny feminizmu a tři dimenze feministické kritiky práva. In ŠIMÁČKOVÁ, K., HAVELKOVÁ, B., ŠPONDROVÁ, P. (eds.) *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* Praha : Wolters Kluwer, 2020, s. 22.

svete generického maskulína? Ako by vyzeral svet, v ktorom by normou bola ženskosť? Samozrejme, feministickej jurisprudencii nejde o nahradenie mužského útlaku ženským, aj navonok prehnaná imaginácia však môže posúvať rodové vzťahy.

Tak ako je viacero feminizmov, je viacero feministických teórií práva. Na naše účely budú vymedzené len heslami, každá koncepcia je však krytá relatívne zložitou sieťou filozoficko-právnych diskusií.

Liberálny feminizmus sa zameriava práve na rovnosť ako rovnoprávnosť, prácu zrovnoprávňovania cez právo a cez odstraňovanie faktických prekážok, ktoré stoja v ceste ženám ako ženám a mužom ako mužom. Neprekvapí preto, že proponentkou tohto prístupu je už spomínaná Ruth Baderová Ginsburgová. Radikálny feminizmus s veľmi známou reprezentantkou Catherine MacKinnonovou zdôrazňuje dominanciu a subordináciu, teda nerovnú distribúciu moci. Tvrdí, že v snažení nejde a nemá ísť len o rovnoprávnosť – rovnosť v právach. Mali by sme sa pozerat' a reagovať na akékoľvek formy nerovnosti, a to aj tzv. afirmatívnou akciou. Pri zmene spoločenských pomerov sa teda treba viac zameriavať na ekvilibrium moci, než na abstraktnú rovnosť. Kultúrny feminizmus zas hovorí, že odlišnosť žien a mužov je v mnohom užitočná. Snaží sa identifikovať, ktoré rozdiely sú takpovediac prirodzené a ktoré sú následne nadobudnuté. Preto kultúrne feministky diskutujú aj o tom, ktoré hodnoty sú akoby viac ženské a ktoré viac mužské. A ktoré sú viac promované a chránené.⁵⁵ Neodmietajú túto diskusiu ako založenú na stereotypoch. Preto môžu kultúrne feministky sledovať, ktoré hodnoty sú ako právom chránene. Ukazujú napríklad, že výrazne je chránená hodnota autonómie – oddeľnosti. A to je maskulínna hodnota. Časť kultúrnych feministiek preto tvrdí, že chránená by mala byť rovnako aj feminínna hodnota intimity, založená skôr na spájaní.⁵⁶ Preto je v zmysle práva narušenie autonómie vnímané ako spôsobujúce škodu, a teda sankcionované. Avšak oddelenosť, ktoré je narušením intimity, sankcionovaná nie je.⁵⁷

Ďalším z prúdov je postmoderná feministická teória práva, vychádzajúca z toho, že rovnosť ako taká je spoločenským konštruktom, preto je možné premyslieť ju nanovo a spolu s ňou premyslieť nanovo aj právo tak, aby vyhovovalo diverzite ľudí. Musí byť viac individuálna a rešpektujúca životy a skúsenosti jednotlivých ľudí. Tak by sa rovnosť blížila viac spravodlivosti, ako ju v texte *Sila zákona* opisuje Jacques Derrida.⁵⁸ Bola by skôr rozkolísaním pravidla, až jeho popretím tak, aby sa na platforme pravidla vynašla spravodlivosť pre konkrétnu situáciu.⁵⁹

Namiesto záveru

Ak feminizmus a feministická teória práva čo i len pobádajú na lepšie vypočutie ženských a iných marginalizovaných hlasov, už tým vytvárajú priestor na presnejšie spo-

⁵⁵ Pozri WEST, R. Jurisprudence and Gender. In *University of Chicago Law Review*, 55, 1988, s. 1 a nasl.

⁵⁶ Tamže, s. 15 a nasl.

⁵⁷ Tamže, s. 21, 28 a nasl.

⁵⁸ DERRIDA, J. *Sila zákona. Mystický základ autority*. Praha : OIKOYMENH, 2002.

⁵⁹ K prúdom v rámci feministickej teórie práva bližšie pozri napríklad ŠOLTYS, D. Feministická perspektíva práva. In Kol. aut. *Budúcnosť práva, právo budúcnosti*. Bratislava : Paneurópska vysoká škola práva, 2021, s. 129 a nasl.

znanie sveta, čo je vedecky cenné. O vedeckú hodnotnosť však nevyhnutne nejde. Dôraz na solidaritu s týmito hlasmi, a vlastne aj so sebou a so svojou situovanosťou, vytvára predpoklad na taký posun v našom videní sveta, kde, opäť wittgensteinovsky, všetko ostáva rovnaké, nemení sa, ale my to vidíme inak, ako v novom svete. To vytvára predpoklad na rozrhýbanie sveta, na rozrhýbanie spoločenských štruktúr, a to bez potreby odrazenia sa od jedného pevného bodu. Feministická jurisprudencia nás pobáda vidieť právo v inom poznávacom rámci, všímať si aj vašeň a racionalitu a ich prepletenia a nepriusudzovať ich rodovo, ale individuálne. Vytvára tak priestor na právo, ktoré bude pohodlnejšie pre nás všetky a všetkých. A to je snaženie, ktoré je v jurisprudencii výnimočné.

Literatúra

- ARISTOTELES. *Politika*. Bratislava : Kalligram, 2009
- BUBER, M. *Řeči o výchově*. Praha : Vyšehrad, 2017
- CLARK, H. *Red Comet: The Short Life and Blazing Art of Sylvia Plath*. Londýn : Vintage, 2020
- DE SONDY, A. *The Criticism of Islamic Masculinities*. Londýn : Bloomsbury, 2015
- EMEJULU, A. Beyond feminism's white gaze. Marec 2016. <https://archive.discoversociety.org/2016/03/01/beyond-feminisms-white-gaze-black-feminism-womanism-and-the-politics-of-women-of-colour-in-europe/>
- FREEMAN, M. D. A. *Lloyd's Introduction to Jurisprudence*. 7. vyd. Londýn : Sweet and Maxwell, 2001
- HOOKS, B. *Feminizmus do vrecka. O zanietených politikách*. Bratislava: Aspekt, 2013
- LESSER, E. *Cassandra Speaks: When women are storytellers, the human story changes*. New York : Harper Wave, 2020
- LEWIS, H. *Problémové ženy: Dejiny feminizmu v 11 bojoch*. Bratislava : N Press, 2021
- PERONI, C., RODAK, L. Introduction. The fourth wave of feminism: From social networking and self-determination to sisterhood. In *Oñati Socio-Legal Series*, 2020, 10 (1S)
- PORVAŽNÍK, M., MERJAVA, V. *Lesk a bieda postavenie žien v slovenskej advokácii – za čím (všetkým) hľadať ženu a za čím predĺženie koncipientskej praxe*. <https://www.lexforum.sk/619>
- ROSE, G. Situating knowledges: positionality, reflexivities and other tactics. In *Progress in Human Geography*, 199, 7Vol. 21, No. 3
- SCALES, A. C. The Emergence of Feminist Jurisprudence: An Essay. In *Yale Law Journal*, 95
- ŠIMÁČKOVÁ, K., HAVELKOVÁ, B., ŠPONDROVÁ, P. (eds.) *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* Praha : Wolters Kluwer, 2020
- ŠOLTYS, D. Feministická perspektíva práva. In kol. aut. *Budúcnosť práva, právo budúcnosti*. Bratislava : Paneurópska vysoká škola práva, 2021
- ŠOLTYS, D. Medzi esencionalizmom a anti-esencionalizmom vo feministickej právnej filozofii. In *Štát a právo*, 1/2022
- WADUD, A. *Inside the Gender Jihad: Women's Reform in Islam*. Oxford : Oneworld, 2008
- WALSH, D. *The Modern Philosophical Revolution*. Cambridge : CUP, 2008
- WITTGENSTEIN, L. *Filozofické skúmania*. Bratislava : Pravda, 1979
- WITTGENSTEIN, L. *Rozličné poznámky*. Praha : Mladá fronta, 1993
- WOOLFOVÁ, V. *Tri guineje/Vlastní pokoj*. Praha : ONE WOMAN PRESS, 2000
- WUERTH, J. (ed.) *The Cambridge Kant Lexicon*. Cambridge : CUP, 2020